

A doktori képzés missziója

A belső és külső környezet minőségbiztosítási kérdései

KECSKÉS GÁBOR

Szigeti professzorral több mint két évig (2014. július – 2016. október 31.) volt szerencsém együttműködni a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájában. Erre az időszakra esett a hazai doktori képzési rendszer mélyreható, 2016-os átalakítása is, amely szabályrendszert a 2016. szeptember 1. után felvett hallgatókra kell alkalmazniuk a doktori iskoláknak. Néhány évvel ezelőtt, az Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola előző vezetőjének ünnepi kötetében már számot vettem egyes doktori képzéssel kapcsolatos minőségbiztosítási kritériumokkal, és ezen elemeket aztán továbbgondoltuk Szemesi Sándor debreceni kollégával közölt közös tanulmányunkban.¹ Ebben az írásban az imént említett tanulmányok gondolati elemeit, pontjait vizsgálom az új doktori képzés által kijelölt keretek között, amely folyamat egyszersmind az évekkal ezelőtt leírtak megerősítésére, megisméltésére és egyben újragondolására is lehetőséget ad.²

¹ Lásd Kecskés Gábor: Az állam- és jogtudományi doktori képzés a rendszerváltás után – a doktori iskolák szerepfelfogása. In Patyi András – Lapsánszky András (szerk.): *Rendszerváltás, demokrácia és államreform az elmúlt 25 évben. Ünnepi kötet Verebelyi Imre 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 297–308. o.; és Kecskés Gábor – Szemesi Sándor: Állam- és jogtudományi doktori képzés Magyarországon – akadályok és lehetőségek között (a Marton Géza Doktori Iskola kilencedik tanéve elé). *Pro Futuro*, 2014/2. szám. 38–53. o.

² A fenti tanulmányok megjelenése után, 2016 szeptemberétől felmenő rendszerben átalakult a doktori képzés Magyarországon. Az átalakítás főbb pontjai a következők. (1) A doktori képzésben legalább 240 kreditet kell szereznii (a 180 kredit helyett). (2) A képzési idő *nyolc félév* (a hat helyett). (3) A doktori képzés két szakaszból áll: az első négy félév a „képzési és kutatási”, a második négy félév a „kutatási és disszertációs” szakasz. (4) A negyedik félév végén, a képzési és kutatási szakasz lezárásaként, továbbá a *kutatási és disszertációs szakasz megkezdésének feltételeként* komplex vizsgát kell teljesíteni, amely méri és értékeli a tanulmányi, kutatási előmenetelt. (5) A *doktori szigorlat megszűnik* – ezt felváltja a komplex vizsga. (6) A doktorandusznak a *komplex vizsgát követő három éven belül be kell nyújtania* doktori értekezését; ha a doktorandusz a negyedik félév utáni komplex vizsga letételét követő 3. év végéig nem nyújt be formailag értékelhető disszertációt (plusz egy 1 évvel meghosszabbítható), a kutatási és disszertációs szakaszra vonatkozó képzési támogatás egyévi összegének 50%-ával csökkenhet a felsőoktatási intézmény következő évi finanszírozása. (7) A doktorandusz-*ösztöndíj havi összege emelkedik*, a képzési és kutatási szakaszban 140 000 HUF, a kutatási és disszertációs szakaszban 180 000 HUF (értelemszerűen csak a nappali tagozatos ösztöndíjas doktoranduszra vonatkozik ez a szabály). (8) *Sikeres védés esetén* a doktorandusz javadalmazásában részesül. (9) A *hallgatói jogviszony vége kiegészül*

Azt kívánom az ünnepeltnek, Szigeti professzornak, hogy e rövid tanulmány olvasásakor a minőségbiztosítási szempontok deskriptív leírása mögötti lépéseket, doktori iskolai élményeket ismerje fel és idézze fel, ezeket ugyanis sok kiváló ember közös munkájával sikerült megalkotnunk, átalakítanunk az elmúlt években, és biztosak lehetünk abban, hogy már rövid távon is a doktori képzés javítását eredményezik. Következésképpen jelen tanulmány nem törekszik sem a teljességre, sem egy tudományos alapokon nyugvó, tudománytörténeti és intézményi elemzésre, inkább csak szemelvények szintjén emeli ki egy doktori iskola életének általános törekvéseit és izgalmas szakaszát, amelyek megvalósításában mind a szerző, mind Szigeti Péter tevékeny szerepet vállalt.

A doktori fokozat rövid története Magyarországon

Közismert, hogy a második világháború után, szovjet mintára a tudományos fokozat (így az állam- és jogtudományi doktori fokozat) odaítélésére a Magyar Tudományos Akadémia, pontosabban ennek Tudományos Minősítő Bizottsága volt kizárólagosan jogosult, kandidátusi fokozat (CSc vagy C. Sc.: a tudományos kandidátusa, *Candidate of Sciences*) formájában.³ A Magyar Tudományos Akadémia doktora (DSc vagy D. Sc. – Doctor of Sciences) címet a kandidátusok nyerhették el, csakúgy mint a jelenleg hatályos rendszerben a PhD-fokozattal (vagy DLA-fokozattal) rendelkező személyek. Ez egyben előrevetíti azt is, hogy a kandidátusi fokozatot felváltotta a rendszerváltás után a PhD (vagy Ph. D. – *Doctor of Philosophy*), illetve művészeti képzési területen DLA (*Doctor of Liberal Arts*) mint doktori fokozat, a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény alapján. Az elnevezés módosulásán túl a lényegi változást az jelentette – és jelenti továbbra is –, hogy az egyetemek vissza-, illetve megkapták a doktori fokozat odaítélésének jogát, ugyanakkor a D. Sc. mint tudományos cím odaítélésére továbbra is kizárólag a Magyar Tudományos Akadémia jogosult.

---

a következőkkel: doktorandusz a komplex vizsgát nem teljesíti, a kötelezettség elmulasztásának, illetve sikertelenségének napján; a doktori képzésben az abszolutórium megszerzésével; a doktori képzés azon nyolcadik félévé végén, amelyre a hallgató bejelentkezett. Ezekről lásd elsősorban a 2015. évi CCVI. törvény 15., 23–25., 29., 31., 37. és 41. §-át.

³ Az egyetemek a doktori cím odaítélésének jogával ugyan újra rendelkeztek az 1950-es évektől, azonban ez ténylegesen csak doktori címet jelentett (amely természetesen a klasszikus „doktori” hivatásrendek – jogászi, orvos etc. – gyakorlati művelése szempontjából elegendő volt), de doktori, azaz tudományos fokozatként ezek a címek nem (akkor sem) kerültek elismerésre. A doktori képzés hazai történetéről szóló áttekintő írásként lásd Nótári Tamás: Magyarországi tudományos fokozatok, címek, besorolások a jogtudományban a Ratio educationistól napjainkig. In Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015. 660–684. o.

Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy 1984. szeptember 1. után lehetőség nyílt ún. egyetemi doktori fokozat (dr. univ.) megszerzésére is 1993-ig. Eme tudományos fokozatnak nem minősíthető egyetemi fokozatot (amely egyébként kutatómunkán alapult, és gyakorta magas presztízsű külföldi egyetemeken eltöltött kutatóévek eredményét jelentette) a jogszabályok és aztán a kialakult koherens gyakorlat szerint szinte automatikusan kandidátusi fokozatként (C. Sc.), azaz tudományos fokozatként lehetett elismerni az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága által az 1984 és 1993 közötti időszakban, illetve a későbbiekben ugyanezt megtehették az egyetemek is, amikor a dr. univ. megjelölést PhD-fokozatként ismerhették el. A szerzett jogok megóvásaként, és igazodva a gyakorlathoz is, az 1993-as felsőoktatási törvény továbbra is lehetővé tette a *dr. univ.* mint tudományos fokozat [118. § (1) bekezdés] megjelölés használatát. Így a *dr. univ.* alapján kandidátusi vagy később a PhD-fokozat megszerzésére nyílt lehetőség.

A PhD-t vagy DLA-t mint tudományos doktori fokozatot az 1993-as felsőoktatási törvény vezette be Magyarországon, az egyetemekhez telepítve ezek odaítélésének jogát, mi több, az egyetemi lét egyik alapvető követelményévé vált immáron valamennyi, azóta hatályba lépett felsőoktatási törvény szerint, hogy több tudományterületen és tudományterületenként több tudományágban, valamint több szakon (illetve képzési területen) legyen képes és alkalmas PhD-, illetve DLA-fokozat odaítélésére.

A *felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény* 3. § (1) bekezdés b) pontja szerint egyetem abban az esetben létesíthető, illetve működhet, ha több tudományterületen és tudományterületenként több tudományágban, valamint több szakon képes és alkalmas tudományos kutatásra, doktori, illetőleg mesterképzésre és doktori (PhD), illetőleg mester (DLA)-fokozat odaítélésére.

A *felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény* 18. § (3) szerint az „egyetem az a felsőoktatási intézmény, amelyik legalább két képzési területen jogosult mesterképzésre, valamint legalább egy tudományterületen doktori képzésre és doktori fokozat odaítélésére, feltéve, hogy a felsőoktatási intézmény munkaviszony, illetve közalkalmazotti jogviszony keretében foglalkoztatott oktatóinak, kutatóinak legalább egyharmada tudományos fokozattal rendelkezik.”

A *nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény* 9. § (3) bekezdés a) pontja szerint az egyetem „legalább két képzési területen jogosult mesterképzésre, valamint legalább két tudományterületen doktori képzésre és doktori fokozat odaítélésére”.

Hangsúlyozandó ugyanakkor az is, hogy a kandidátusi fokozat joghatását és tudományos „impaktját” tekintve a mai napig teljes mértékben egyenértékű a PhD- vagy DLA-fokozattal.⁴ 2017 januárjában egy doktori iskola életét egyrésről jogszabályok,

⁴ Kandidátusi fokozatot az 1990-es évek végéig lehetett szerezni. Egyébiránt a mai napig hallható, hogy a kandidátusi – függetlenül a mai PhD-fokozatok valamiféle inflálódásától vagy pontosabban: devalválódásától – fokozat megszerzéséhez szükséges tézis (disszertáció, értekezés) terjedelmesebb és

másrészről tipikusan egyetemi belső szabályzatok határozzák meg. A jogszabályok közül elsősorban kiemelhető:

- 1) a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény;
- 2) az oktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi CCVI. törvény;
- 3) a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról szóló 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet;
- 4) az oktatást szabályozó egyes kormányrendeletek módosításáról szóló 345/2015. (XI. 19.) Korm. rendelet;

Az egyetemi belső szabályzatok közül kiemelhető:

- 1) az egyetemi doktori szabályzatok és az összegyetemi, hallgatói jogviszonnal rendelkezőkre vonatkozó szabályzatok (például egyetemi tanulmányi és vizsgaszabályzat);
- 2) a doktori iskolák szabályzatai (tudományági doktori tanácsok vagy doktori iskola szintjén), például szervezeti és működési szabályzat, doktori tanulmányi és vizsgaszabályzat, tanrendek etc.

Összegzésképpen tehát elmondható, hogy *de iure* 1993, *de facto* pedig 1997 után azonban már kizárólag PhD- vagy DLA-fokozatot lehet szerezni, mégpedig az akkreditált egyetemi képzési helyeken.

A doktori iskolák szerepfelfogása

CÉLOK ÉS EZEK ELÉRÉSÉNEK MÓDJAI

Valamennyi állam- és jogtudományi doktori iskola célja *(a) a hazai és nemzetközi jogtudomány fejlesztése* és a képzési intézmények hazai és nemzetközi hírnevének öregbítése. Emellett azonban kiemelt célkitűzésként jelenik meg a doktori iskolának helyet és intézményes keretet adó egyetemnek (ezeken belül karok) *(b) személyi feltételeinek javítása*, azaz az oktatói utánpótlás biztosítása. Minden felsőoktatási intézmény abban érdekelt, hogy a minősített (doktori fokozattal rendelkező) oktatóinak száma minél magasabb legyen, ez garantálja egyrészt az *(c) oktatói és eh-*

---

grandiózusabb munka volt, mint a mai PhD-fokozatok megszerzéséhez az egyetemi gyakorlatok szintjén megfogalmazott elvárások. Ez azonban minden bizonnyal annak is köszönhető, hogy az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága egységes, a tudományos élet intézményi csúciszervében megfogalmazott követelményeit kellett a kandidátusi fokozathoz teljesíteni, ellentétben a mai, korántsem egységes, fragmentált, versenyhelyezeten alapuló egyetemi követelményrendszerekkel. Utóbbiak minőségbiztosításáról ugyanakkor természetesen a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (a továbbiakban: MAB) gondoskodik.

hez kapcsolódóan a kutatói potenciál növelését, másrésről ezáltal biztosított (d) az egyetemi portfólióbővítés és ennek eredményeként a minőségi jogászképzés hosszú távra történő megalapozása. Ezeken kívül (e) a jogászai attitűd, az értelmiségi ethosz és a társadalomtudományi műveltség kialakításában is fontos – de korántsem kizárólagos – szerep jut a doktori képzésnek.⁵ Eme célok természetesen markánsan nem különíthetők és nem is különítendőek el. A doktori képzés 2016-os átalakítása során ezen vezérlőelvek egyértelműen kimutathatók a módosítások indokai mögött. Ennek egyik legszembetűnőbb bizonyítéka, hogy a kutatási és disszertációs szakaszban (sikeres doktori komplex vizsga utáni négy félév) a doktorandusz kutatásai már sokkal inkább jogtudományi jelleget öltenek, mint az első négy félév iskolarendszerű képzésén alapuló képzési és kutatási szakaszban.

Ezek elérése, azaz a sikeres doktori iskolai képzés lefolytatása és a doktori fokozat megszerzésében megnyilvánuló „output” (amely önmagában már a doktorandusz⁶ tudományos teljesítménye révén hazai és nemzetközi tudományos eredményeket is magában foglal) ugyanakkor a tudományos szcéna íratlan vagy írott elvárásain túl egy jogszabályi, illetve egyetemi normatív környezetben valósul meg, amelynek intézményesített minőségbiztosításáért végső soron a MAB felelős,⁷ azzal, hogy magának a témavezetőnek, a doktori iskolának és az egyetem doktori képzéshez kapcsolódó testületeinek is kiemelt célja és fontos előszűrő funkciója van az adott kérdésben. A nem intézményesített (a jogszabályoknak megfelelésen túli szakmai) minőségbiztosítás körébe sorolom a tudományos szféra képviselői részvételével lefolytatott munkahelyi viták, a doktori szigorlatok (a 2016. szeptember 1. előtt tanulmányaikat megkezdők számára), a doktori komplex vizsgák (a 2016. szeptember 1. után tanulmányaikat megkezdők számára) és a nyilvános védések körét, valamint ama folyamatos tevékenységet, amellyel a szakma a publikációs aktivitásban, kutatási-kutatásszervezői tevékenységben és konferencia-előadásokban megnyilvánuló doktori hallgatói munkát figyelemmel kíséri.

A doktori iskolákon belüli minőségbiztosítás folyamata ugyanakkor ennél sokkal összetettebb, ráadásul a fenti célok elérését, a minőségfejlesztést a doktori képzési

⁵ A doktori képzés utóbbi céljára Szigeti professzor egyébiránt különösen nagy hangsúlyt helyez, amit többek között a doktori iskolai évnytőin elmondott megnyitóbeszédei is bizonyítanak. A széleskörű társadalomtudományi látásmód kialakításának kulcsa továbbá azon megoldása is a győri Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolának, hogy a doktoranduszok tanulmányaik első évében a társadalomtudományok kutatási módszertanáról szóló kötelező kurzust hallgatnak, és a doktori komplex vizsga elméleti szakasza is nagymértékben felméri a doktoranduszok társadalomtudományi ismereteit és a terület kutatómódszertani sajátosságainak ismeretét.

⁶ E tanulmány nem használja a doktorandusz/doktoranda különbségtételt, és egységesen *doktorandusz*nak nevezi a doktori hallgatói jogviszony keretében kutatókat.

⁷ Ugyanakkor az OECD is évről évre közzéteszi oktatási indikátorait és ezek értékelését, külön is szólva a doktori képzésről. Erről lásd *Education at a Glance 2016: OECD Indicators*. Párizs, OECD Publishing. Lásd <http://dx.doi.org/stb>. A minőségbiztosítási kérdésekről lásd még G. Karácsony Gergely: *Állami szerepek a felsőoktatásban*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2016. 135-152. o.

műhelyben elsajátított elvek, ismeretanyag, készségek és képességek, valamint mentalitás segíti elő elsősorban. Ezért is kiemelkedően fontos a doktori iskolák iskola-teremtő személyiségeinek szerepe a doktori képzésben, akik rendszerint törzstag, oktatói és témavezetői feladatokat is ellátnak. E ponton pedig a doktori iskolai szerepfelfogás (túl a jogszabályi környezeten és a tudományos-akadémiai élet elvárásain) válik meghatározóvá.

Eme szerepfelfogás számos, itt kimerítő jelleggel fel nem sorolható módszerben, hangsúlyban ölthet testet. Ezek közül két olyan módszerre világít rá eme tanulmány, amely mellett a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának eddigi két vezetője (Verebélyi Imre és Szigeti Péter) is határozottan elkötelezte magát. Eme módszer pedig a *tutoriális elemek megjelenítése* a képzés teljes folyamatában. A doktori képzési rendszerek elvi síkon alapvetően három filozófiát hordozhatnak magukban, eszerint lehetnek-lehetnének: (a) a doktori kurzusok hangsúlyos (adott esetben kizárólagos, bár erre nemigen található példa) megjelenítését valló *iskolarendszerű képzések*; (b) a kurzusokat lényegében kiiktató tiszta *tutoriális rendszerek*, ahol kutatómódszertanból és a doktori disszertáció megírásából áll lényegében a „képzés”; (c) és az előbbiek közötti, valamiféle átmenetet jelentő vagy az előbbiek vegyítését magában foglaló *vegyes rendszerek*.

A korábbi és a jelenleg hatályos magyar szabályozás egyaránt a vegyes rendszert preferálja (az abszolutórium megszerzéséig az iskolarendszerű képzés az irányadó), legalábbis a szervezett doktori képzés keretei között. A 2016. szeptember 1-jétől hatályos szabályozás ugyanakkor nagy hangsúlyt fektet az iskolarendszerű és a klasszikusan tutoriális elemek cezúrájára, miszerint a doktori képzés két szakaszból áll: az első négy félév a „képzési és kutatási”, a második négy félév a „kutatási és disszertációs” szakasz. A negyedik félév végén, a képzési és kutatási szakasz lezárásaként, továbbá a kutatási és disszertációs szakasz megkezdésének feltételeként komplex vizsgát kell teljesíteni, amely méri és értékeli a tanulmányi és kutatási előmenetelt.

A normatív előírások fényében az egyetemi doktori szabályzatok általánosságban a kurzus-orientált iskolarendszerű metodika irányába mozdítják el a képzést, míg a doktori iskolák szintjén van inkább érdemi lehetőség a tutoriálisabb képzési formák bevezetésére, adaptálására. Ez elsősorban azon ténnyel magyarázható, hogy az egyetemi doktori szabályzatok több tudományterületen és képzési területen szervezett doktori iskolára vonatkozóan írnak elő uniformizált szabályokat, ezen esetben kevésbé lehetséges például egy állam- és jogtudományi és egy műszaki doktori képzési területre egyaránt irányadó tutoriális irányokat szabni. Eme speciális, területspecifikus tutoriális elemek megjelenítése sokkal inkább a tudományterületi vagy tudományági doktori iskolák szabályzatai és képzési terve szintjén valósítható meg.

A TUTORIÁLIS ELEMÉKET MAGÁBAN HORDOZÓ VEGYES RENDSZER JELLEMZŐI

A tutoriális, azaz az oktató és hallgató szoros(abb) együttműködésén, az interaktív és intenzív konzultációs tevékenységen, a doktori kurzusok (a „mesterszak utáni mesterszak”) elsősorban módszertani tárgyakra való korlátozásán alapuló rendszer „vegytiszta” módon jelenleg nem vezethető be a hazai doktori képzésben, noha ezen elemek mind hangsúlyosabban vannak jelen valamennyi állam- és jogtudományi doktori iskola képzési tervében.⁸

A tutoriális elemek megjelenítésének – ahogy az előbbieken megfogalmazódott – külső okok, normatív előírások is gátat szabhatnak ugyan, a doktori iskolák saját hatáskörben, területspecifikus kutatásmetodológiai és hasonló módszertani képzési formák képében beilleszthetik az iskolarendszerű képzési struktúrába.⁹ Kétségkívül ez a trend és a periodikus „előrehaladási jelentések” elkészítése (ennek összeállítása, periodikus értékelése során a doktori hallgató és a témavezető eleve együttműködésre, közös gondolkodásra van „ítélve”, míg minőségbiztosítási elv lehet eme jelentések, értékelések egyéb szereplők, tipikusan a doktori iskolai fórum előtt való prezentálása, megvitatása) teremti meg annak alapját, hogy a tutoriális szemlélet minél szignifikánsabban jelenjen meg a – szervezett – képzési idő során.¹⁰ Ahogy már korábban is említésre került, az új doktori képzési rendszerben a tutoriális elemek elsősorban a képzési és kutatási szakasz módszertani kurzusaiban, illetve a kutatási és disszertációs szakasz folyamán, a témavezető-doktorandusz viszonylatban lelhetőek fel.

Eme képzési forma egyik kétségkívül nagy hátránya viszont, hogy sok esetben olyan speciális ismeretanyagot is feltételez(het), amelyet a doktori iskolák mégoly kiváló törzstagjai és oktatói gárdával sem feltétlenül képesek ellátni, és egyes módszertani kurzusok oktatásához, szemléltetéséhez (speciális adatbázisok kezelése etc.) külső szakemberek bevonása indokolt.

⁸ A PhD-képzés tutoriális változatának két fő pilléréről (*kutatásmódszertan* – lábjegyzetelés, pályázatírás, jogtudományi etika etc. – és *oktatásmódszertan*) és egyes, a célok szintjén létező releváns felvetésekről a doktori iskolák profilját illetően lásd bővebben Jakab András: A magyar jogi oktatás megújításához szükséges lépések. Reformjavaslat összehasonlító áttekintésre alapozva. *Magyar Jog*, 2010/4. szám. 214. o. skk.

⁹ Az ünnepeelt két tanulmányában részletesen elemzi a társadalomtudományi kutatásmódszertan sajátosságait, ezeket lásd Szigeti Péter: A kritikai társadalomtudományi megismerés specifikumai. *Jog – Állam – Politika*, 2013/1. szám. 39–70. o.; Szigeti Péter: A jogtudomány társadalomtudományok közötti különüműsége: praxishoz kötöttség és jogelméleti általánosítás. *Jog – Állam – Politika*, 2013/2. szám. 3–15. o.

¹⁰ Az egyéni képzés vagy az egyéni felkészülés mint doktori iskolai képzési „forma” már lényegében kizárólag tutoriális elemeket foglal magában, más kérdés viszont, hogy eme képzési formákban, speciális tagozatokban a doktoranduszok elenyésző számú kisebbsége vesz csak részt.

A tutoriális képzési forma számos előnye közül azonban kétségkívül a legmarkánsabb a tutor, jelen esetben a témavezető(k) személye által kínált kivételes lehetőség. Minden kétséget kizáróan a doktori képzés lényege, célja a doktoranduszi tanulmányokat folytató hallgató számára a doktori fokozat megszerzése. Az ehhez vezető úton a doktori iskola szervezeti-intézményes kerete és segítsége áll rendelkezésre, de ennél is fontosabb a témavezető (nemhiába hívja a német nyelv igen szemléletesen *Doktorvaternak* vagy *Doktormutternek* a témavezetőt) személye, tudományos, tudománysszervezői és pedagógiai habitusa. A tutoriális elemek kibontakoztatásában, a gyakorlatban való megvalósításának kulcsmotívuma a „hallgató-témavezető-doktori iskolai titkárság” triászának együttműködése, utóbbi az intézményes, az operatív-szervezési keretek biztosítása révén, hogy előbbi két szereplő, a valódi kulcszereplők az érdemi konzultációs, azaz tudományos tevékenységet folytatni tudják.

A doktori képzés sikeres működtetése feltételez bizonyos adottságokat, paramétereket a doktori iskolák részéről, túl a normatív korlátokon és lehetőségeken. Eme paramétereket két fő csoportba sorolnám, miszerint a hatékonyság biztosítását szolgálják (a) a *személyi garanciák* és (b) a *szervezeti garanciák*. Ezek közül a tutoriális képzés kapcsán – lévén vegytiszta formájában kevéssé költség- és infrastruktúra-igényes¹¹ (lényegében a speciális készségi tárgyak és egyéb szaktudást igénylő kutatómódszertani ismeretek külső szakemberek általi oktatása finanszírozandó) – leginkább az első és a harmadik garancia érdemes reflexióra.

A SZEMÉLYI GARANCIÁK

A *személyi garanciák* körébe sorolható egyrészt természetesen a hallgatói személyi állomány meritokratikus kiválasztása (kulcskérdés a doktori képzés sikeressége érdekében), másrészt viszont (és e tekintetben eme két személyigaranca-kör korrelál) az oktatói, témavezetői állomány kapcsán a minőségbiztosítás, a tudományos és pedagógiai, oktatás- és kutatásszervezési habitussal és elhivatottsággal rendelkezőknek a doktori képzésbe való bevonása is. Ismertek a példák, hogy a témavezetői habitus, az oktatói képességek és a kutatói elhivatottság lényegében három olyan összetevő, amely eltérő módon van jelen az emberi személyiségben, és egy elismert, jó kutató nem minden esetben rendelkezik kiemelkedő oktatói, retorikai etc. képességgel. A doktori iskolák számára kulcskérdés, hogy eme habitusok ún. *intézményes*

¹¹ E körben a tudományos repozitóriumok (könyvtári állomány, elektronikus adatbázisok – például JSTOR, EBSCO, WestLaw, Jogkódex, HeinOnline etc.) persze valódi és számottevő költséget jelentenek, főleg a tutoriális képzésben, de ezek annyiban talán doktori iskolán túli problémák, hogy ezeket tipikusan egyetemi szinten tartják fenn, illetve egyetemi szinten fizetnek eme adatbázisokra elő (így eme finansziális vonatkozásban inkább összegytemi, semmint doktori iskolai kérdésnek tekinthetők). Ezek beszerzése tehát mindig nagyban függ a hatályos közbeszerzési normakörnyezettől és a rendelkezésre álló vagy megszerzett pályázati forrásoktól.

összessége (hiszen valamennyi doktori képzési helyen megtalálhatók azok törzstagok, oktatók, témavezetők, amelyek ezekkel, illetve ezek valamelyikével hangsúlyosabban rendelkeznek) kiemelkedő és példaértékű legyen, ami már rövid távon is értékes, kiemelkedő képességű hallgatókat vonz a képzési helyhez vagy például egy adott témavezetőhöz – hiszen utóbbira is számos példa akad –, akikkel természetesen a sikeres fokozatszerzés és a színvonalas oktatói-tudományos munka szinte bizonyosan biztosítható.

Fontos szempont továbbá, s nevesített MAB-elvárás is, hogy a törzstagok kutatási területei lényegében valamennyi fontosabb jogágot lefedjenek. Vezető oktatók és kutatók lévén általános trend továbbá, hogy a törzstagok egyben tanszéket is vezetnek, ami további jogágak feletti szakmai ismereteket, széles körű oktató- és kutatótevékenységet is feltételez. Nem kétséges, hogy – az egyéni, szakmai előmeneteli lehetőségeken túl – a széles kutatási paletta és a lehető legtágabb oktatási portfólió vonzza a doktori képzésre a hallgatókat. Másrészt viszont minden doktori iskola (a karokkal egyetemben) az oktatói és kutatói utánpótlásra kiemelt figyelmet fordít. Az oktatói utánpótlás bizonyítéka, hogy az oktatók és témavezetők között számos fiatal, tipikusan adjunktusi és docensi beosztású személy található, akik már idejekorán bekapcsolódhatnak a doktori iskolák munkájába. Hosszabb távon ez kétségkívül előnyökkel járhat, hiszen a speciális doktori képzési „előmenetel” lehetővé teszi, hogy mindenekelőtt oktatóként (választható tárgy) kezdje meg a munkát a fiatal, tudományos fokozattal rendelkező munkatárs, majd bizonyos tapasztalatszerzés után témavezetőként segítse a hallgatót. Eme tapasztalatok megszerzése után már érett kutatóként (a tudomány- és oktatásszervezés területén is jelentős jártassággal bírva) vesz részt a doktori iskola működésében és működtetésében törzstagként. Ez a folyamat egy ideáltipikus karrierútnak tekinthető a doktori iskola „személyzeti politikájában”.

A társadalomtudományi területen – de talán nem túlzás azt állítani, hogy leginkább az állam- és jogtudományok területén figyelhető meg – a rendszerváltás idején és az azt követő első években számos tehetséges fiatal pályakezdő hagyta ott az egyetemi-tudományos szférát, hogy immáron demokratikus viszonyok között a gyakorlati életben (döntően klasszikus jogász hivatásrendekben) kamatoztassa tudását, ami azzal az eredménnyel járt, hogy lényegében egy egész generáció szinte hiányzik az akadémiai szcénából. Ez „demográfiailag” azt jelenti, hogy a rutinos, érett kutatói kör (tipikusan egyetemi tanári kör, közöttük számos akadémiai doktor is található) és a fiatal, pályakezdő, legfeljebb adjunktusi vagy „kezdő”, iskolateremtői, témavezetői tapasztalatokkal még nem rendelkező docensi beosztású oktatók-kutatók között igen nagy a „tudományos szakadék”,¹² és az átmenetet biztosítani hivatott középgeneráció (45–55 év) csekély számban van jelen a dokto-

¹² Az oktatói képességekre mint második habitusi körre ez a megállapítás természetesen már nem feltétlenül igaz.

ri iskolák életében. Ez a megállapítás egyébiránt a legtöbb állam- és jogtudományi karra is igaz, ezért a mai napig számos állam- és jogtudományi kar korfája is ún. homokóra alakot mutat.

A SZAKMAI ÉS SZERVEZETI GARANCIÁK

A szakmai-szervezeti garanciák közé elsősorban a kiválasztási szempontokat, a doktori iskolák létszáma adta kereteket, a módszertani hangsúlyokat, a pályakövetési és az egyéb visszacsatolási lehetőségeket sorolom.

A doktori iskola szervezett képzésébe kizárólag transzparens és meritokratikus elveken nyugvó felvételi eljárás útján lehet felvételt nyerni. A felvételi eljárásban alkalmazott, pontosan szabályozott értékelési kritériumok és a felvételi bizottság pártatlansága egyaránt biztosítékul szolgálnak arra, hogy csak a legkiválóbb és legelhivatottabb jelentkezők kezdhetik meg doktori tanulmányaikat. A felvételi pontszámok és követelmények nyilvánosak (a tanulmányi és vizsgaszabályzatok rendelkeznek ezekről), amelyek rendszerint az egyetemek és/vagy a doktori képzések honlapjairól is letölthetőek. A jelentkezők értékelése során különös hangsúlyt kap a jelentkező tanulmányi eredménye, idegennyelv-ismerete, esetleges tudományos diákköri vagy demonstrátori munkája, külföldi részképzése, addigi publikációs tevékenysége, kutatási programokban való közreműködése, konferenciákon (tipikusan hallgatói) való részvétele, valamint az előterjesztett munkaterv tudományos megalapozottsága és megvalósíthatósága. Általánosságban elmondható, hogy a doktori iskolák az előre meghirdetett jelentkezési határidő előtt elkészítenek információs csomagokat, anyagokat, amelyeket a klasszikus jogász hivatásrendek (bíróságok, ügyvédi kamarák, ügyészségek, közigazgatási szervezetrendszer etc.) képviselőihez is eljuttatnak, vagy személyes megkeresés útján prezentálják a szükséges tudnivalókat.

Az állam- és jogtudományi képzési helyek létszámbeli adottságait¹³ döntően befolyásolja a képzési hely állam- és jogtudományi karának hallgatói létszáma, a régió elhelyezkedése és „tudományosfokozat-felszívó képessége” (kutatóintézetek, egyéb kutatóhelyek és egyetemek elhelyezkedése a régióban; kutatási pályázatok célirányai a régióban; határ menti képzési helyek esetében a határon túli együttműködési formák; de adott esetben egy előmeneteli lehetőséget kínáló ítélőtábla léte is a régióban, ha megfelelően honorált a bírósági fogalmazók és titkárok körében a fokozatszerzés; etc.) és a doktori iskola filozófiája. A kisebb létszámmal dolgozó doktori iskolák filozófiájára jellemző a tutoriálisabb, több érdemi és közvetlen konzultációs lehetőséget magában hordozó modell kialakítása, a sokat és sokszor érdemtelenül

¹³ Itt a hallgatói összlétszámra gondolok, és nem arra, hogy például a nappali tagozatos doktoranduszok száma központilag, majd egyetemi szinten kerül (f)elosztásra a tudományterületek, esetleg tudományágak között.

„ócsárolt” tömegtermelés kétségkívül negatív hatásainak, velejáróinak szándékolt kiiktatása.¹⁴ A képzési filozófia és modell – jogszabályok adta keretek közötti – kialakítása kétségkívül egy olyan terület, amelyet a doktori iskola indulásakor és lényegében valamennyi új tanévben, esetleg a felsőoktatási jogszabályok változásakor a doktori iskoláknak értékelniük és mérlegelniük kell, sok esetben pedig ezek eleve újragondolásra szorulnak. Fontos itt azt is megjegyezni, hogy a PhD-képzésnek már nem lehet kizárólagos szerepe az utánpótlás és az akadémiai kutatók képzése, egyre több olyan speciális készséget, képességet kell elsajátítaniuk, amelyek a piaci szektor igényeihez is igazodnak, hiszen a fokozatot szerzettek közül számosan a piaci versenyszektorban fognak elhelyezkedni.¹⁵

Nem kétséges az sem, hogy a kutatáshoz és oktatáshoz nélkülözhetetlen módszertani tárgyak képzési kínálata bővül, a jogász *ethosz*, életszemlélet kialakítását pedig speciális kurzusok is elősegítik (például a jog megjelenésének vizsgálata az irodalomban és egyéb művészeti ágakban, a jogi szövegek szakfordításával foglalkozó kurzus vagy a tanulmányírás módszertana a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájában). Valamennyi doktori iskola mind a tapasztalatszerzés, mind a minőségbiztosítás, mind a tudományos előmenetel szempontjából lényegesnek tartja a hallgatók külföldi részképzését, amelynek beszámításához azonban – ugyancsak minőségbiztosítási célból – szigorú feltételeket támasztanak. A kutatás metodológiája azonban mégiscsak egy olyan speciális terület, amely iskolai keretek között egy bizonyos szintig jól megtanulható, ezen túl azonban már nagyrészt egyéni habitus és a tutor/témavezető személyes és akadémiai impaktjának, hozzáállásának függvénye. E vonatkozásban tehát a tutoriális képzési elem egy valódi fokmérője a folyamatnak, a sikeres fokozatszerzésnek.

A visszacsatolási és pályakövetési kérdések – megint csak jogszabályi előírásokon és egyetemi belső irányelveken túl – már valamiféle minőségbiztosítási garanciával is bírnak, miszerint a hallgatóknak időszakosan (félévente vagy évente) kutatási – előrehaladási – jelentést kell készíteniük, melyet a témavezető véleményez, és amely archiválási céllal a doktori iskolai titkárságokon megőrzésre kerül. Az oktatók hallgatók általi véleményezése a felsőoktatásban már régóta ismert és elektronikusan dokumentált módszer, csakúgy mint a fokozatszerzés releváns fázisaiban (műhelyvita, doktori szigorlat – doktori komplex vizsga, nyilvános védés) a külső szakemberek bevonása,¹⁶ akárcsak a pályakövetési rendszer működtetése, évenként történő

¹⁴ Egy érdekes írás jelent meg e témában 2013 áprilisában: Maslen, Geoff: *More Countries Are Asking Whether They Produce Too Many Ph.D. 's, Says New Report*. Lásd <http://chronicle.com/stb>. (Letöltés: 2017. január 20.)

¹⁵ Erről lásd bővebben: Melin, Göran – Janson, Kerstin: What Skills and Knowledge Should a PhD Have? Changing Preconditions for PhD Education and Post Doc Work. In Teichler, Ulrich (szerk.): *The Formative Years of Scholars*. London, Portland Press, 2006. 105–118. o.

¹⁶ Megjegyzendő, hogy a szabályzatok által elvárt 2/3-1/3-os szabályt, miszerint a nyilvános védés bizottságában a belső, a Széchenyi István Egyetemen közalkalmazotti jogviszonyban álló tagok lét-

frissítése és aktualizálása, valamint a doktori iskolák honlapjának állandó karbantartása, illetve a képzési helyeknek a (szakmai) közösségi oldalakon való megjelenítése (elsősorban Facebook, LinkedIn, közvetetten pedig a kutatók révén a következő felületeken: SSRN, Academia.edu, ResearchGate etc.) a fontosabb információkról való tájékoztatás és minél nagyobb potenciális hallgatói, érdeklődői kör és szakmai közösség elérése érdekében.

Konklúzió helyett

A doktori képzés egyes szempontjainak fenti áttekintése – reményeim szerint – méltó ünnepi tanulmány Szigeti professzor 65. születésnapjára, és bízom benne, hogy derűs olvasnivalót kínál számára, hiszen az itt leírt sorokat, szempontokat számos alkalommal (tanterv összeállítása, szabályzatmódosítások) mérlegeltük közös munkánk során, amikor a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának titkársága a minőségfejlesztésen dolgozott.

A doktori képzés 2016-os átalakítása valószínűleg egy olyan normatív helyzetet teremt, amely hosszabb időre kiszámítható pályára állítja a doktori képzést, igaz, az új rendszer tapasztalatait és sikerességét első ízben az első doktori komplex vizsgákkal, majd évek múlva a beiratkozottak fokozatszerzési arányaival és a sikeresen megvédett dolgozatok minőségével tudjuk mérni.

---

száma a bizottság összlétszámának max. 2/3-a lehet, míg a tagok min. 1/3-a külsős szakértő, az eddigi két doktori iskolavezető szerepfelfogásának eredményeként a doktori iskola a gyakorlatban, a minőségbiztosítás jegyében valamiféle szokásjogként éppen fordítva alkalmazza, azaz arra törekszünk, hogy a bizottság tagjainak legfeljebb egyharmada (szemben a kétharmaddal) legyen belső szakértő.